

ΐδια. Θα ήταν άπαράλλαχτοι, άν δέν είχαμε μνημονικό, οί άνθρωποι, κι άν ξεχνούσαμε δλότελα. 'Αλλά ή ιστορία μας είναι μέσα στό αίμα μας (άπό την άρχή ως τώρα) και τό φαρμακώνει. Πρέπει νά μάθουμε νά ξεχνούμε. Είναι πολύ όμορφο έκείνο τό «Κι όποιος δούλος σας θά γίνη . . . » στό τέλος τής στροφής.

'Αλλά και τί δέν είναι όμορφο και δυνατό και σκληρό στό στόμα του Γύφτου;

Εάν κ' έμάς είν' ή φυλή σας δέ θάρραη πουθενά!

Κάθε «Λόγος» του ποιήματος είναι ένα δλλκκαιρο και ξεχωριστό ποίημα. Μερικοί είναι δυνατότεροι άπό τους άλλους. 'Ο «Έρχμός» του Γύφτου είναι πολύ μουσικός και τρέχει σαν ποτάμι. 'Απειρα πράγματα λείει ό στίχος, ό όμορφος

Και καρτέραγε τον Τούρκο νά την πάρη.

Δείχνει όλη την εξάντληση τής Πόλης. Δέν είχε πιά δύναμη νά θέλη τίποτα. 'Ο «Δουλευτής» είναι πολύ δυνατό. 'Η «Αγάπη» δέν εξαντλεί όλο τό βάθος κι όλο τό πάθος τής αγάπης, ίσως επειδή την έχει άπό καιρό ξεπεράσει ό Γύφτος. 'Αλλά είναι γιομάτο ιδέες χτυπητές. Και τους «Θεούς» τους έχει ξεπεράσει ό Γύφτος, όχι όμως και τους «Αρχαίους». 'Ο «θάνατος των αρχαίων», τό πέρασμα εκείνο των ειδώλων, είναι θαυμάσιο. 'Η περιγραφή σ' όλο τό ποίημα μου μιλούν κτευθεία, και είναι χτυπητά βαλμένες και πλασμένες (είναι τό επικό μέρος). 'Ο στίχος και ό ρυθμός, ό πλούτος και τό άνυπόταχτο των ρυθμών και στίχων με μαγεύουν σ' όλο τό ποίημα. Και ότι όλα, ιδέες, εικόνες, στοχασμοί, αίσθήματα, στίχοι, ρυθμοί, μουσική, σκοτάδια και φώτα, ίσκιιοι και φεγγεβολιές, είναι προσωπικά και δικά σας, τό λέει τό τετράστιχο αυτό, τό όμορφο, και πού ταιριάζει στον καθένα, πού ξέρει νά τραγουδά κατά κάποιο δικό του τρόπο

Ξέρω άπ' όλα τά τραγούδια,
μέ για νά τά πώ,
τά ταιριάζω τά τραγούδια
στό δικό μου τό σκοπό.

Οί τρεις λόγοι «'Ο θάνατος των θεών», «εθάνατος των αρχαίων» και «Γύρω σε μια φωτιά», συγγενεύουν μεταξύ τους και είναι άχώριστα και τά τρία, τό καθένα δηλαδή χωριστά, περιέχονται τό ένα στό άλλο. 'Αλλά ή σειρά τους είναι σωστή, και μετά τό θάνατο των περασμένων και των ειδώλων, έπρεπε νά θανατωθούν και κείνοι πού θέλησαν νά

ξαναφέρουν τάποθχμένα και νά τά ζωντανέψουν. 'Επρεπε νά καθαρισθί ή άέρας κι άπ' αυτούς, τους Παραβάτες.

Τό «Πανηγύρι τής Κακάβας» είναι ωραιότατο και σε τραντάζει ή δύναμή του. 'Η περιγραφή των Γύφτων τρέχει σαν ποτάμι, όπως στον «Έρχομό». Μόνο μου φάνηκε πως οι Γύφτισσες δέν είναι αρκετά ζωγραφισμένες, άν και τό λίγο πού λέτε γι' αυτές είναι πανέμορφο. Και γι' αυτό ίσως θά ήθελα περισσότερα, για νά χορτάσω την όμορφιά τους. —Τί δύναμη βρίσκεται μέσα στην ξαφνική εμφάνιση του 'Αποκριάρη του Βασιλιά, τί δύναμη στα λόγια του ξεχωριστού Γύφτου έπειτα, και τί δύναμη στό ήμυαλο, πολύδσο ξανάρχισμα του πανηγυριού, μόλις άπόσωσαν τά λόγια τους ό μαντάτορας του Βασιλιά κι ό αντίλογος του Γύφτου! Τί δύναμη και τί όμορφιά!

Μ' άρεσε έπειτα ό «Προφητικός», πού ή σκληρή προφητεία του βγήκε αλήθεια («Και θάρραη μία μέρα, μαύρη μέρα!») και πού μας άφίνει στό τέλος μιάν έλπίδα πως θά ξαναφωτρώσουν πάλι μία μέρα τά φτερά τής φυλής. Και πλατύτερη έλπίδα μας δίνει ό «Αναστάσιμος» πού προφητεύει μιάν πλατύτερη ψυχή.

Τό «Πικραμύθι του 'Αδάκρυτου» είναι μονάχο του ένα διαμάντι. Δέν ξέρω τί σχέση ιδιαίτερη έχει με τάλλα, γιατί τό διάβασα χωρία, μά βέβαια έχει σχέση στενή, άφού διδάχνει την έλευθερία και προλέγει μία γενιά άνώτερη άπ' όλες τις περασμένες, σκληρή και άπονη, νικήτρα του παντός.

'Αν σκοπός ενός έργου τέχνης είναι νά ξελευθερώνη τον άνθρωπο, τό ποίημα «'Ο Δωδεκαλόγος του Γύφτου» τον έπέτυχε τό σκοπό του. 'Αλλά είναι βαθύ, και όσο περισσότερο τό διαβάζω, τόσο θέλω περισσότερο νά τό διαβάζω και πάντα βρίσκονται καινούρια πετράδια άτίμητα μέσα του. Καμμιά φορά τό νόημα, στό πρώτο διάβασμα είναι σκοτεινό, και μπορεί νά μείνη σκοτεινό, όσο κι άν τό διαβάση κανείς τότε όμως ενεργεί ή μουσική του στίχου και ή suggestion πού μία λέξη, μία φράση, ένα άπλό επίθετο, ζυπνά μέσα μας και χύνει φως άπροσδόκητο. Μάλιστα, συχνά μ' άρέσει περισσότερο ή suggestion αυτή, παρά τά έάστερα και ευκολοδιάλυτα νοήματα, πού ένίοτε λέν λιγώτερα πράγματα και χύνουν λιγώτερο φως.

Με συγχωρείς γι' αυτή την έπαχτη πολυλογία μου, μά, καθώς σας είπα, δέν είναι κρίση αυτή, ού-

τε είμαι άξιος νά κάνω κρίσεις, παρά είναι άπλά συναισθήματα. Μπορούσε σε κάθε στίχο σχεδόν, νά σταματήσω και νά πώ τά συναισθήματα πού μου γεννή. Μά τί σημαίνει; 'Όσοι συνηθίζουν νά στοχάζονται βαθύτερα, δέν μπορούν παρά νά βρουν πλούτο άμύθητο στό ποίημά σας και δύναμη περισσια. Αυτώνών μιλά τό ποίημα με χίλιες μύριες φωνές και μετά τό διάβασμα βγαίνουν, σαν άπό λουτρό, καθαρώτεροι, πιο έλεύθεροι, πιο έτοιμοι για μία νέα ζωή.

ΙΩΝ

Η ΠΕΘΑΜΕΝΗ ΝΕΑ

'Όποιος κ' άν είσαι, γρήγορα σύρε τ' άργό σου βήμα Στο χώμα, πού σκεπάζει μου τή στάχτη τή θλιμμένη. Διαβίτη! τάνθη μην πατήσ στο ταπεινό μου μνήμα, Τό μύμημα και τον κισσό νάκούω πού άργά άνεβλίνει.

Στέκεσαι; και περιστεριού φωνή λαχταρισμένη εστίναις. 'Όχι μη σφαχτή στον τάφο μου. Είναι κριμα! 'Αν θές σ' αλήθεια νά χαρῶ, έχ' εσ' το κι' ες πηγγαίνεις, Είν' ή ζωή τόσο γλυκιά! τόσο πικρό τό μνήμα!

Το ξέρεις; Μυρτοστολιστη στην πόρτα μας μι' αύγουλα. — Τόσο κοντά και τί μακράν άπ' τον άγαπημένο! — Μι τά στεφάνια πέθανα του γάμου και υψούλα, Τά μάτια μου κλειστήκανε στο φως τό εύτυχισμένο, Και τώρα, ώμίμνα, κατοικῶ για πάντα μέσ' τον 'Αδη, Στοῦ 'Ερέβους τίταλείωτο και θλιβερό σκοτάδι.

M. Γ.

José Maria de Heredia.

Ο ΝΑΖΩΡΑΙΟΣ

Θύ σας θαμάσουνε μαιμόδες και παιδιά άν είναι αυτή ή επιθυμία σας...

ΓΚΑΙΤΕ

...Κ' έτσι άπαρητής με τό περιγέιο κ' έτσι χαλαστής με τή βλαστήμια τό θεσό μίς πίστης νιώθω μέσα μου ΠΑΛΑΜΑΣ

Τον είδα τή Μεγάλη Τρίτη τό πρωί. Με τά μάτια μου και όχι σε όνειρο. Τον είδα ολοζώντανο τό Ναζωραίο και μίλησα μαζί του και λειτούργηθημα στη μικρή του κάμαρα, σε σε ναό μεγαλόπρεπο τής 'Ομορφιάς και τής 'Αλήθειας.

Γιατί ή μεστή κουβέντα του ήταν ύμνος στην

ΨΥΧΑΡΗΣ

Η ΑΡΡΩΣΤΗ ΔΟΥΛΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΥ'

Ω φάος άγνόν.

'Ο 'Αντρέας γύρισε στό έργαστήρι του. 'Από τις είκοσι μία στις είκοσι έξη του Σποριά, δηλαδή ως τή βίζιτα του Κλυζιού άπό την πρώτη συνάντησή τους στη ριλαθραπική έταιρία, πέφτανε άπανωτά στό άμοιρο κεφαλι του 'Αντρέα τά χτυπήματα τής Είμαρμένης. Κ' ίσια ίσια, είκοσι τέσσερεις ώρες πριν του δώση ή γιατρός τή θλιβερή την είδηση, παρασκευή, τις είκοσιπέντε του Σποριά, είτανε πίσσημη μέρα για τον 'Αντρέα, είτανε τό δέφτερο μνημόσυνο άπό τά τέσσερα του χρόνου, τό μνημόσυνο τής άρραβώνας. Τί φως έλαμπε τότες στονού-

*) 'Η αρχή του στο 228 φύλλο.

ρανό! Και σήμερα τί σκοτάδι τον πλάκωνε! 'Αχ! θυμότανε τώρα. Τί καλά πού τά θυμότανε όλα! Σά γνωριστήκανε, σαν άρραβωνιαστήκανε, στην αρχή, τόση και τόση αγάπη τους περιέχυσε άξαφνα τά σπλαγνα, πού άδύνατο νά δούνε στό δρόμο τους φτωχό, άδύνατο νάκούσουνε για κανένα παθιασμένο, άκόμη κι άν είτανε ύφεικτη δυστυχία, ύφειτικοι άνθρωποι, άδύνατο έναν πόνο νά στοχαστούνε, δίχως νά τους βουρκώσουνε δάκρυα τά μάτια. Και τί τους φέλεσε ή σπλαγνιά τους εκείνη; Τί του φέλεσε του ίδιου ή καρδιά του; Τον πόνο τον αληθινό, την άρρώστια της, δέν την καταλαβε. Σφάλιζε, κλειδωσε, βούλωσε, μολύδωσε τά μκτόφυλλά του. Χρόνια περάσανε και χρόνια. 'Όχι, δέν τό ξεχνά. Πως νά ξεχάση; Ναι, βέβαια, δέκα χρόνια βάσταξε ή παντριά τους, δέκα χρόνια, έντεκα μάλιστα πάνε πού την έχασε. Πολής καιρός, πολής για ένα αίστημα. 'Όσο θέλεις. Τί νά κάμης όμως πού ή 'Όλια στάθηκε ή πόηση τής ζωής του; 'Αλησμόνητη. Νά τή λησμονούσε, θά λησμονούσε και τον έαφότό του. Νά, τό γεφυράκι εκείνο τής Βενετίας όπου την άπάντησε, τό στενοδρόμι όπου σταθήκανε, ή calle della Pietà όπου τής μίλησε, του μαγίψανε την ψυχή. 'Ενα γεφυράκι κ' ένα στενό άρκούνε για νά

γαμίσουνε άγάπη όλη την ύπαρξή σου. Και την άγάπη του τή σκότωσε, την άφησε μόνη κ' έρημη και παραιτημένη, να πεθάνη κάτω σε μία χώρα του Μεσημεριού, ενώ του λόγου του στο Βυριά έτραγε κ' έπινε και γελούσε την ώρα πού 'Εκείνη ξεψύχαε. Του κάκου! Τό βάρος άρτό του άπόμνησε άπκνω στη συνείδησή του, άπάνω, σαν άβγαλτη, σαν άξέτινχητη πέτρα. Περίεργο, περίεργο. Τον έπνιγε, τον άπόσωνε τό βαρος, άμα ή άλλη άρρωστη, άμα ή Κατινούλα χερστέεσε. Θάρραψε μία φορά πως τάπόσθνηε τά περασμένα, πως τά διώρθωσε, πως τή γιατρεβε την 'Όλια, όταν ξέχαφνα γιατρεψε και την Κατινούλα, εκειπέρα, μακριά — τί μακριά! — σε μια χώρα τής Δύσης. 'Αχ! πού, πού είναι τώρα τό Μπ... τό αγαθό: Πού ή ήλιος: Πού οι πρασιναδες; Πού οι περιπατοι στα τειγίσματα ως τό λιμνόν του λιμανιού; Πού είναι τό βουμάνι τής 'Αγάπης; Πού ή κλινικά, σε γύριζε πίσω, με την ξαναζωντανεμένη την κόρη! Δέν τή βλέπεις; Κοιτεται στο κρεβάτι, κοιτεται γελαστή, χαρούμενη και βρήκε ανθρώπους νά την περιποιούνηε την όρρανή, και δέν τό ξέρει πως την περιποιούνται στο βρόντο, δέν τό ξέρει πως για δύο μήνες θάναι σαν τό μαρμαρο κρύα. Φοβερό νά τό βάλης τέτοιο πράμα με τό νού